

Oscilácia medzi slovenskou a československou otázkou vo vedomí Antona Štefánka*

Martin Vašš

Pri skúmaní Štefánkovho vnímania slovenskej otázky je dôležité brať do úvahy najprv ideovo-politické východiská, ktoré spoluvytvárali jeho pozíciu na slovenskej politickej a intelektuálnej scéne, a to ešte pred rokom 1918.¹ V tejto súvislosti je kľúčový fakt, že bol súčasťou „hlasisticko-prúdistického“ ideovo-politického smeru, ktorý sa na Slovensku sformoval ako modernistická alternatíva, resp. opozícia voči konzervatívne zameranému Martinskému centru. Samotný Štefánek sa slovenskou otázkou začal zaoberať už v roku 1898.²

V prípade mladej slovenskej generácie združenej okolo časopisov *Hlas* a *Prúdy* išlo najmä o etablovanie českého masarykovského myšlienkového a ideologického prúdenia do slovenského kontextu.³ „Prúdisti“ sa dostali do kontrapozície voči romantickému a (Heglovskému) idealistickému princípu tradičného slovenského národovectva existujúceho od čias štúrovcov, ktoré nahradili racionalizmom (čisto rozumovým prístupom ku skutočnosti, resp. dôvera v rozum a vedu) a masarykovským realizmom.⁴ V ich prípade išlo fakticky o parafrázovanie masarykovského realizmu: chceli vybudovať slovenskú spoločnosť na moderných princípoch.⁵

Do slovenskej spoločnosti a aj do národno-emancipačného zápasu chceli vnieť charakteristické črty európskej modernity: koncept racionality, dôveru vo vedu (najmä evolucionizmus), sekularizmus, presvedčenie o stálom pokroku a legitimité demokracie ako optimálneho spôsobu používania moci.⁶ Dôležitým momentom pri prekonávaní ideovej izolovanosti slovenského duchovného života bola skutočnosť, že cesta do západnej Európy viedla predovšetkým cez Prahu.⁷ Kľúčovým sprostredkovateľom súdobých západoeurópskych

* Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 1/0245/10 pod názvom *Tvorcovia slovenských dejín*.

¹ V tejto súvislosti je na mieste spomenúť aj vydávanie mesačníka *Slovenský obzor* v Pešti v rokoch 1907 – 1908, ktorého redaktorom a vydavateľom bol A. Štefánek. *Slovenský obzor*, 1907, roč. 1, č. 1, titulná strana.

² ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská a československá otázka. VII.* In *Prúdy*, 1922, roč. 6, č. 9-10, s. 564.

³ PALO (pseudonym Bohdana Pavlů). *T. G. Masaryk.* In *Prúdy*, 1910, roč. 1, č. 5, s. 105-110.

⁴ ŠROBÁR, Vavro. *K hádke o pokrok.* In *Prúdy*, 1911, roč. 2, č. 6, s. 217-219. Pozri tiež článok *Problém malého národa.* Z prednášky prof. dr. T. G. Masaryka v Pešti 23. februára 1911. In *Prúdy*, 1911, roč. 2, č. 6, s. 240-244.

⁵ Túto skutočnosť dobre ilustrujú slová V. Šrobára, jedného z predstaviteľov „prúdistov“: „*Myšlienky prof. Masaryka prejaté a do slovenského života zasadené podmaňovali si zvoľna mladšiu generáciu temer úplne.*“ ŠROBÁR, Vavro. *Československá otázka a „hlasisti“*. Samostatným nákladom bez udania miesta vydania, 1927, s. 13.

⁶ BAKOŠ, Vladimír. *Prúdy ideovej moderny* (K 100. Výročiu založenia revue *Prúdy*) In *Filozofia*, 64, 2009, č. 10, s. 917-918.

⁷ *Tamže*, s. 916.

ideových smerov bol pre „hlasistov“ a „prúdistov“ predovšetkým T. G. Masaryk.⁸ Jeho práca *Otázka sociální* (1898) bola pre slovenských pokrokovcov z radov „hlasistov“ a „prúdistov“ tiež hlavnou inšpiráciou pri ich obhajovaní záujmov marginalizovaných sociálnych vrstiev – predovšetkým roľníctva.⁹ V tomto zmysle „hlasisti“ a „prúdisti“ vnímali slovenskú otázku predovšetkým ako otázku sociálnu (a tú súčasne aj ako otázku náboženskú), pri čom toto vnímanie sa v značnej miere prenieslo aj do medzivojnového obdobia.¹⁰ Preto sa v prípade „hlasistov“ a „prúdistov“ – podobne ako Vladimír Bakoš – prikláňam k označeniu „slovenskí masarykovci“.¹¹

Štefánek publikoval v *Prúdoch* viaceré teoretické články, ktoré reflektovali národnopolitické súvislosti a ideové prúdenia doby. Vo vzťahu k jeho percepcii slovenskej otázky hrá významnú úlohu aj jeho profesijné zameranie sociológa. Pri svojej sociologickej orientácii bol formovaný viacerými osobnosťami súdobej sociológie¹², pri čom medzi jeho inšpiračné zdroje patrili aj klasici západoeurópskeho pozitivizmu Auguste Comte a Herbert Spencer.¹³

Vo vzťahu k jeho percepcii slovenskej otázky sa stala určujúcou myšlienka československej národnej jednoty, ktorá bola pred rokom 1918 označovaná ako myšlienka československej vzájomnosti. Už v roku 1914 v tejto súvislosti môžeme sledovať Štefánkove východiskové tézy. V ankete *Prúdy* z roku 1914 československú vzájomnosť zadefinoval ako doplnok, resp. širší podklad slovenského národného programu.¹⁴ V rámci jeho chápania československej vzájomnosti potom logicky vyplýval aj názor, že každý „dobrý Slovák musí byť i dobrým Čechoslovanom, lebo oba tieto pojmy sú ako koncentrické kruhy navzájom sa prelínajúce“.¹⁵ Slováci si totiž podľa Štefánka nemohli dovoliť izoláciu od ostatných Slovanov (najmä Čechov), najmä pokiaľ mohli mať možnosť čerpať pozitívne impulzy v hospodárskej, sociálnej a kultúrnej oblasti: „*To, čo si v teórii predstavujeme pod pojmami Slovák = Slovan, musíme prakticky konať ako Slovák = Čech.*“¹⁶ Relatívne striktno odmietal aplikáciu nacionalistického egoizmu do slovensko – českých vzťahov, pri čom ako varovné

⁸ PALO, ref. 3, s. 110.

⁹ BAKOŠ, ref. 6, s. 919.

¹⁰ ŠROBÁR, ref. 5, s. 15.

¹¹ BAKOŠ, ref. 6, s. 919.

¹² Štefánek nadväzoval najmä na výsledky výskumov Émila Durkheima, Ferdinanda Tönniesa, Scipia Sigheleho, Gustava Ratzenhofera, Ludwiga Gumplowicza, Roberta Hertza, Franza Oppenheimera, Dimitrija Gustiho, na predstaviteľov rurálnej sociológie a na sociografickú školu Pierra Guillauma Frédérica le Playa. BAKOŠ, ref. 6, s. 920.

¹³ BAKOŠ, ref. 6.

¹⁴ ŠROBÁR, Vavro. *Anketa o československej vzájemnosti*. Anton Štefánek, redaktor v Pešti. In *Prúdy*, 1914, roč. 5, č. 9-10, s. 510.

¹⁵ *Tamže*.

¹⁶ *Tamže*.

príklady uvádzal vzťah Ukrajincov (dobovo označovaných ako Malorusov) voči Rusom a Chorvátov voči Srbom.¹⁷ Idea „slovanskosti“ aplikovaná v praxi v Štefánkovom koncepte znamenala „*syntetické súžitie a spoluprácu u najpríbuznejších kmeňov*“; pri čom tam, kde sú jazykové a kultúrne rozdiely najmenšie (ako v prípade Slovákov a Čechov, Srbov a Chorvátov, Ukrajincov a Rusov), tam syntézu považuje za logickú samozrejmosť, resp. nevyhnutnosť.¹⁸

Týmto prístupom k slovenskej otázke Štefánek koncepčne aktualizuje staršie ideové programy Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára, prezentované v 19. storočí. V spomínanej ankete z roku 1914 ďalej apeloval na predstaviteľov českej politickej a intelektuálnej elity, aby sa vo väčšej miere zaujímali o Slovensko a aby ho aj vo väčšej miere navštevovali a intenzívnejšie lobovali v rakúskom parlamente. Týmto apelom fakticky nevedomým (resp. intuitívnym) spôsobom anticipoval spôsob českej politiky vo vzťahu k Slovensku po roku 1918 v 1. ČSR: „*Slovensko je vždy ešte terra incognita i pre českých politikov, i pre univerzitných profesorov, spisovateľov, zkrátka pre všetky špice českého národa.*“¹⁹ Kultúrny rozmer československej vzájomnosti Štefánek vymedzil značne idealistickým spôsobom, typickým pre obdobie pred rokom 1918: „*...čo je české, je i naše, a naopak, čo je slovenské, je aj české.*“²⁰ Tento postulát v období trvania 1. ČSR pretrvával v skupine slovenských prívržencov československej národnej jednoty naďalej, no skôr už vo forme nedosiahnuteľného ideálu. Presvedčivými argumentmi tohto postulátu boli zrejme iba dve entity: Moravské Slovensko a jeho „produkt“ T. G. Masaryk. Negatívnym variantom slovenského nacionalizmu bol podľa jeho chápania naopak „*nacionalizmus separujúci, izolujúci*“, čo v praxi znamenalo jeho zásadné odmietanie variantu post-štúrovského nacionalizmu predstaviteľov martinského centra.²¹

Obdobný postoj zaujal aj vo vzťahu k slovenčine, kde považoval za prirodzený úzky vzájomný vzťah medzi češtinou a slovenčinou, ktorý z hľadiska historického vývoja považoval rovnako za prirodzený, čím však rozhodne nemal na mysli vytvorenie českoslovenčiny ako analogickej entity k československej národnej jednote.²² Za najväčší problém označil mravnú (džentricky životný štýl) a duševnú maďarizáciu (maďarské školy,

¹⁷ ŠROBÁR, ref. 14.

¹⁸ *Tamže*, s. 510-511.

¹⁹ *Tamže*, s. 511.

²⁰ *Tamže*, ref. 14.

²¹ *Tamže*, ref. 14.

²² Štefánek zároveň argumentoval, že vplyv češtiny na Slovensku začal prvou husitskou inváziou a odvtedy je jej vplyv kontinuálny. *Tamže*, s. 510-511.

knihy a časopisy).²³ Čiastočné riešenie videl v početnejšom navštevovaní českých škôl, ktoré označil za jediné východisko z tejto „*mravnej náказы*“.²⁴

Po vzniku 1. ČSR Štefánek začal pôsobiť ako poslanec Národného zhromaždenia československého v rámci Klubu slovenských poslancov. Vo svojej reči z 25. júna 1919 reagoval predovšetkým na aktuálny problém agresie maďarských bolševických vojsk s vyslovením nádeje, že „*sláva bolševizmu na Slovensku dlho trvať nebude*“.²⁵ Apeloval však na vládu, že bude nevyhnutné venovať veľkú pozornosť administratíve, udržaniu chodu tovární a s tým spojeným povznesením životnej úrovne najnižších sociálnych vrstiev na Slovensku, pretože v opačnom prípade podľa neho hrozilo masové vyst'ahovalectvo do Ameriky a vzrast vplyvu komunistov.²⁶ V mene Klubu slovenských poslancov vyjadril zároveň nespokojnosť s praxou centralistického systému vo vzťahu k Slovensku: „*Ale jednotliví politici, rozohnení v straníckom boji, zabudli, že starorakušiacymi metódami, nemožno vládnuť v republike československej. Oni pozabudli na Slovensko a mysleli si, že Slovensko je predmestie pražské, že stačí poslať do 16 žúp slovenských niekoľko úradníkov a že Dr. Šrobár už zariadi s nimi všetko, čo treba...Som poverený klubom slovenských poslancov vyhlásiť tu, že nám i centralizmus i autonomizmus i podobné slová neznejú dobre v ušiach, že my nenávidíme, povedal by som skoro, alebo aspoň rozhodne nesympatizujeme ani s centralizmom ani s autonomizmom. My Slováci žiadame niečo lepšieho, dokonalejšieho a úspešnejšieho. My chceme niečo nového...My nelipneme...ani na ministerstve s plnou mocou, keď je vláda s to, nahradiť ho niečím iným a lepším.*“²⁷ Uvedené slová poukazujú na citlivý charakter vnímania prvých krokov pražského centralizmu voči Slovensku, ktoré u slovenských poslancov vyvolávali dojem, ako keby z českej strany išlo vo vzťahu k Slovensku o aplikáciu rakúskeho prístupu k Čechám v období pred rokom 1918.

Na druhej strane však v súvislosti s nedokončeným procesom demaďarizácie Slovenska slovenskí poslanci trvali na tom, aby sa zatiaľ nič nemenilo na právomociach ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.²⁸ Štefánek v spomínanej reči navyše žiadal, aby Slovensko dostalo v ministerskej rade a v ministerstvách vo vzťahu k jeho váhe v rámci republiky primerané zastúpenie. Vyslovil aj ťažko splniteľnú požiadavku, že: „*Neslobodno pustiť na Slovensko hrabivých kapitalistov a nesvedomitých, korupcii prístupných*

²³ ŠROBÁR, ref. 14.

²⁴ *Tamže.*

²⁵ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 25. 6. 1919.* In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/059schuz/s059002.htm>>

²⁶ *Tamže.*

²⁷ *Tamže.*

²⁸ *Tamže.*

úradníkov.“²⁹ Medzi jeho ďalšie požiadavky patrilo čo najrýchlejšie uskutočnenie pozemkovej reformy na Slovensku, poštátnenie vybraných veľkopodnikov a rýchle poštátnenie Bohumínsko – Košickej dráhy, od ktorého očakával hospodársky rozvoj Slovenska.³⁰

V roku 1922 sa obnovil časopis *Prúdy*, do ktorého Štefánek začal prispievať sériou článkov o slovenskej otázke, ktoré vychádzali pod príznačným názvom *Slovenská a československá otázka*.³¹ Na problematiku československej národnej jednoty aplikoval prvky sociologickej teórie Spencera, ktorý zastával názor, že jednotná a organická spoločnosť sa nedá tvoriť z nejednotných a príliš rozdielnych individuí.³² Na tento názor naviazal svoju argumentáciu, ktorá vychádzala z primárnej otázky, či „je možný životaschopný agregát československý“.³³ Pri svojej argumentácii vychádzal ďalej z premisy, že miera nacionálnych, jazykových, náboženských, hospodárskych a sociálnych rozdielov medzi Čechmi a Slovákmi nie je na takej úrovni, že by sa dalo hovoriť o dvoch samostatných národoch.³⁴ Skutočnosť, že Česi a Slováci nepoužívali spoločný názov pre vyjadrenie svojej národnej jednoty, Štefánek nepripisoval hlbší význam. Na druhej strane však ako sociológ identifikoval viaceré rozdielne znaky. Na prvé miesto v tomto smere kládol rozdielne zvyklosti, zákony a životný štýl, ktoré vyplývali z rozdielneho života Slovákov v Uhorsku. Slovenskú otázku vnímal skôr v širšom európskom kontexte, ako súčasť národnostných problémov v Európe.

Pri nazeraní na slovenskú otázku ako problém odporúčal uplatňovať hľadiská sociálnej statiky, dynamiky, etiky a obzvlášť filologické hľadisko, v rámci ktorého identifikoval v popredí dve hlavné otázky: či je slovenčina samostatným jazykom a slovenská literatúra samostatnou entitou, alebo iba segmentom českej literatúry.³⁵ Štefánek pri tom zdôrazňoval, že si je vedomý toho, že „novodobý nacionalizmus je dieťaťom romantizmu“, je autonómny voči racionálnemu uvažovaniu a že prototyp básnika a „nepraktického“ idealistu (zrejme mal na mysli typ aký predstavoval napr. Martin Rázus) má väčší odraz v spoločnosti ako praktický politik a profesor s kozmopolitným myslením (evidentne mal na mysli svoju osobu).³⁶ Vychádzal pri tom z premisy, že romantický nacionalizmus a po stáročia ustálené formy monoteistických cirkví „silne upadajú“.³⁷

²⁹ ŠTEFÁNEK, ref. 25.

³⁰ *Tamže*.

³¹ ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská a československá otázka. I.* In *Prúdy*, 1922, roč. 6, č. 1, s. 22.

³² *Tamže*.

³³ *Tamže*, s. 23.

³⁴ *Tamže*.

³⁵ *Tamže*, s. 24.

³⁶ *Tamže*, s. 25 – 26.

³⁷ ŠTEFÁNEK, Anton. *Zápas generácií.* In *Prúdy*, 1931, roč. 15, č. 3, s. 132.

Zároveň si bol však rovnako vedomý aj faktu, že slovenský nacionalizmus vychádzajúci zo štúrovského romantizmu má na Slovensku svoju tradíciu a konkrétne vymedzený obsah. Tiež si uvedomoval, že jeho čisto racionálne argumenty ťažko nájdú odozvu u slovenských „*novoromantických*“ nacionalistov, pre ktorých zodpovednosť voči československému štátu nebola zd'aleka na prvom mieste, na ktorom sa nachádzala skôr obrana samobytnosti slovenského národa a jazyka.³⁸ Poukázal na moment pudovosti, resp. inštinktívnosti slovenského nacionalizmu, ktorému absentoval štátotvorný československý rozmer. Na druhej strane si uvedomoval, aké ťažké je naplniť novým obsahom československý nacionalizmus na etnickej báze, aby sa vymanil spod pláštika politicky podloženého nacionalizmu „*kmeňovej konfederácie dvoch príbuzných národov*“.³⁹ Slovenský národ navyše vnímal ako málo početný, civilizačne zaostalý a politicky nevyzretý (t. j. nie ako politický národ schopný si riadiť svoje veci). Tieto atribúty podľa neho viedli k úzko vymedzenej inštinktívnej kmeňovitosti.

Za ďalší mínusový faktor určil celkovú nejednotnosť Slovákov, ktorí sa podľa neho nachádzali stále v štádiu nedostatočného národného povedomia, čo demonštroval na príklade silného lokálpatriotizmu jednotlivých slovenských regiónov.⁴⁰ Tento jav nazval pudom lokálnej separácie a považoval ho za typický znak nevyspelých národov. Medzi faktory tohto javu zaradil nedostatok slovenskej inteligencie, ktorú enormne prevyšoval nevzdelaný ľud na slovenských dedinách, ktorý označil za hlavného nositeľa nacionalizmu a odporcu voči širšej integrácii a koncentrácii.⁴¹

Ako veľmi závažný argument proti slovenskému separatizmu od silnejších a vyspelejších Čechov označil geopolitické súvislosti, ktoré boli vo vzťahu k slovenským národno-emancipačným snahám nepriaznivo naklonené. Za nešťastie vo vzťahu k existencii československému štátu určil kontroverzie v jazykovej, kultúrnej, hospodárskej a sociálnej oblasti, ktoré v súvislosti s aktivitami slovenského autonomistického hnutia vnímal ako trvalý fenomén.⁴² Nositeľmi autonomistických požiadaviek mohli byť podľa Štefánka buď naivní málo vzdelaní a rozhl'adení alebo zlomyseľní ľudia – pod ktorými mal na mysli maďarónov. V roku 1922 sa sám seba pýtal, či vôbec bude možné splynutie českého a slovenského jazyka do československého jazyka a pokiaľ k tomu nedôjde, či bude možné vybudovať životaschopný československý nacionalizmus na inom základe. Ďalej si položil otázku, ako

³⁸ ŠTEFÁNEK, ref. 31.

³⁹ *Tamže*, s. 27.

⁴⁰ *Tamže*.

⁴¹ *Tamže*.

⁴² *Tamže*, s. 28.

budú reagovať českí politici a česká spoločnosť na stúpajúce prejavy slovenského nacionalizmu. V slovenskej spoločnosti identifikoval aj analógiu medzi strachom z asimilácie z čias Uhorska a strachom z asimilácie v podmienkach ČSR: „*Strach pred maďarizáciou prešiel teraz v strach pred počesťením.*“⁴³ „Československosť“ navyše podľa neho bola príliš racionálnou a abstraktnou konštrukciou, ktorá sa vymykala z emocionálne podloženého nacionalizmu autonomistov. Štefánek si tiež veľmi dobre uvedomoval, že československá národná jednota v jej aktuálnej forme nemá takmer žiadnu tradíciu a nie je postavaná na jazykovo vymedzenom nacionalizme, čo zároveň znamená, že nemá tiež svojich básnikov.

Vzhľadom na pragmatický rozmer tejto konštrukcie si bol dokonca vedomý aj skutočnosti, že československý nacionalizmus bude potrebné „*stvorit'*“ (resp. skonštruovať) a následne vychovať v jeho duchu nasledujúce generácie.⁴⁴ Motiváciou ku konštrukcii československej národnej jednoty bola pre neho aj sociologická teória Spencerovej integrácie: „*Pokiaľ je Slovensko citovo, intelektuálne a v náboženskom ohľade úplne odlišné od Čiech, Moravy a Sliezska, ako tvrdí dr. Stodola, musí byť Spencerova malta tým tuhšia, trvanlivejšia a solidnejšia, aby chrám nášho štátu bol dosť silný.*“⁴⁵ Politiku najväčšej autonomistickej strany HSLS vzhľadom na jej nezáujem (resp. príliš malý záujem) voči československému štátu označil za nenormálnu, pri čom si vypomohol teóriou Ratzenhofera, ktorá vychádzala z premisy, že politické individuality vo svojej snahe o uplatnenie a o vládu bojujú za svoje stranické záujmy v rámci štátnych záujmov.⁴⁶

Štefánek totiž kládol veľký dôraz na moment spoločnej vôle Čechov a Slovákov tvoriť jeden štát, pri čom bol presvedčený, že práve na tejto vôli československý štát stojí a padá. Z tohto hľadiska je prirodzené, že mu nestačil len koncept politického československého národa, ale považoval za nutné, aby evolučnou cestou vznikol aj etnický československý národ: „*Tento politický národ musí sa vykryštalizovať prirodzeným vývojom v jednotný etnický celok.*“⁴⁷ Vo vzťahu k realizácii tohto ideálu je pre Štefánka príznačné, že zdôrazňoval, že z hľadiska trvania pôjde o vytýčenie ideálu na nasledujúce storočia. Voči protičesky zameranému nacionalizmu aj z týchto dôvodov reagoval pomerne tvrdým spôsobom: „*V protičeskom boji vidím dojemnú primitivitu ľudí buď naivne nevedomých, alebo chytrácky namyslených, ktorí si myslia, že Česi sa tak zľaknú a zo strachu pred*

⁴³ ŠTEFÁNEK, ref. 31, s. 29.

⁴⁴ *Tamže*, s. 30.

⁴⁵ *Tamže*.

⁴⁶ ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská a československá otázka. II.* In *Prúdy*, 1922, roč. 6, č. 2, s. 87.

⁴⁷ *Tamže*.

*revolúciou odovzdajú im moc a vládu na Slovensku bez rozmyslu.*⁴⁸ Na druhej strane si však realisticky uvedomoval, že napriek tomu, že hlasismus sa vďaka špecifickým zahraničnopolitickým okolnostiam v roku 1918 síce v relácii k martinskému konzervativizmu stal „vít'aznou“ ideológiou, no zďaleka sociálne a ani literárne neovládol slovenskú spoločnosť.⁴⁹ Vychádzal zároveň zo skúsenosti, že patriarchálne dedinské pomery sú negatívne naladené ku každej novote a každej reforme, obzvlášť v cirkevnej, školskej a kultúrnej oblasti. Tým vysvetľoval aj jednoduchý vzorec „*Česi nás chcú počeštit' a vziať nám vieru*“, ktorý považoval za fikciu.

Poukázal totiž na skutočnosť, že Slovensko nebolo poslovenčené málo početným národne cítiacim slovenským kňazstvom a učiteľstvom, ale 1400 českými profesormi a učiteľmi a tisícami úradníkov rôzneho zamerania.⁵⁰ Konštatoval, že slovenčina sa uplatnila v každodennom používaní v takej miere, že o nejakom násilnom čechizovaní nemôže byť ani reči. V tejto súvislosti nadhodil hypotetickú možnosť, že iba v prípade veľkej slabosti a neplodnosti by sa Slováci mohli obávať počeštenia.⁵¹ Je mimoriadne pozoruhodné, že nepovažoval slovenskú, resp. československú otázku iba za politický problém, ale ako otázku „*biologickej dynamiky, prirodzeného vývoja, kultúrneho, hospodárskeho, sociálneho a politického súžitia Čechov a Slovákov*“.⁵² Za najdôležitejšie oblasti pri riešení „slovenskej otázky“ označil získanie čo možno najväčšieho množstva investícií pre Slovensko a konsolidáciu politickej administratívy na Slovensku.⁵³

Obavy z „počeštenia“ Slovenska nepovažoval za hlavnú príčinu kontroverzií medzi ľudovou stranou a štátotvornými stranami, ale za primárne faktory kontroverzií určil konzervativizmus prejavujúci sa v nechuti voči pokroku a demokracii a osobné animozity.⁵⁴ Politiku obrany práv slovenčiny vnímal v pozícií „*útočného barana*“, ktorý by autonomistom zabezpečil vládu nad Slovenskom.⁵⁵

Štefánek zostavil aj typologickú schému slovenskej politickej scény vo vzťahu k slovenskej, resp. československej otázke. V rámci tejto schémy identifikoval tri hlavné skupiny: „*Staršiu českú generáciu a niekoľkých evanjelických kňazov*“, ktorí sú za „*mechanické*“ prevzatie a používanie češtiny vo funkcii spisovného jazyka Slovákov; „*Staroslovákov*“, ktorí nadväzujú na tradíciu L. Štúra odmietajú akúkoľvek formu zblíženia

⁴⁸ ŠTEFÁNEK, ref. 46.

⁴⁹ *Tamže*, s. 88.

⁵⁰ *Tamže*, s. 90.

⁵¹ *Tamže*.

⁵² *Tamže*, s. 89.

⁵³ *Tamže*, s. 91.

⁵⁴ *Tamže*.

⁵⁵ *Tamže*.

na úrovni jazyka a nakoniec „*Evolucionistov*“, ktorí sú síce za československú národnú jednotu, ale rešpektujú autonómnosť českého a slovenského jazyka.⁵⁶ Staršia česká generácia a evanjelickí kňazi boli podľa neho proti drobeniu Čechoslovákov, pretože sa odvolávali na odkaz Kollára. Slovenčine pripisovali maximálne status a funkciu nárečovej, resp. krajovej spisby. „*Staroslovákov*“ rozdelil na ďalšie dve skupiny: Na „*dobromyseľných prívržencov Štúrových zásad*“, ktorí neodmietajú myšlienku československej vzájomnosti a na „*Separatistov*“, ktorí nenávidia Čechov a češtinu a ktorí chcú zabrániť českému vplyvu na Slovensku.⁵⁷

„*Evolucionistov*“ rozdelil na aktívnych a pasívnych. Za hlavný znak pasívnych evolucionistov určil ich nezasahovanie do procesu formovania jednotného československého národa. Aktívni evolucionisti podľa neho pripúšťali vplyv češtiny na slovenčinu, aj zasahovanie v tomto smere, no umelé počesťenie odmietali.⁵⁸ Skeptické až negatívne stanovisko k československej národnej jednote pripisoval ľudovej strane a národníarskym konzervatívcom, ktorí československú národnú jednotu považovali len za pragmatický konštrukt namierený proti zahraničným nepriateľom republiky a ktorí stoja na stanovisku federácie s Čechmi.⁵⁹

Štefánek však zastával vo veci spoločného spisovného československého jazyka opačné stanovisko ako autonomisti: „...*ani veľké a podstatné rozdiely jazykové neznemožnia vznik a zdarný vývoj spoločného spisovného jazyka tam, kde vedomie spoločnej kmeňovitosti v ľuďoch je zakotvené, kde historická tradícia podporuje spájanie príbuzných kmeňov a kde vedúci ľudia si náležite uvedomia praktickú, politickú a kultúrnu hodnotu spoločnej reči spisovnej.*“⁶⁰ Za jediných slovenských národných buditeľov, ktorí pochopili potrebu jednotnosti v spisovnom jazyku medzi Slovákami a Čechmi, považoval Kollára a Šafárika.⁶¹

Pri svojej argumentácii a polemikách v prospech jednotného československého jazyka si výdatne vypomáhal historickým vývojom v Nemecku, ktorý z hľadiska jazykového vývinu považoval za analogický vo vzťahu k vtedajšiemu česko-slovenskému vzťahu. Ďalšie analógie hľadal v histórii flámskeho národa, ktorý bol rozdelený na frankofilov a holandofilov.⁶² Tento stav prirovnával k situácii na Slovensku pred rokom 1918. Bol tiež presvedčený, že vedecké monografie vtedajšej novovzniknutej psychológie národov, ktoré by sa aplikovali

⁵⁶ ŠTEFÁNEK, ref. 46.

⁵⁷ *Tamže*.

⁵⁸ *Tamže*, s. 92.

⁵⁹ *Tamže*.

⁶⁰ ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská a československá otázka. IV.* In *Prúdy*, 1922, roč. 6, č. 4, s. 241.

⁶¹ *Tamže*.

⁶² ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenská a československá otázka. V.* In *Prúdy*, 1922, roč. 6, č. 5, s. 286.

na slovenský národ, by výrazným spôsobom dopomohli k vedeckej recepcii slovenskej a československej otázky. Ako sociológ sa totiž prikláňal k vedeckému názoru, že národ je viac kultúrnou ako rasovou veličinou.⁶³ Z tohto hľadiska s poľutovaním skonštatoval, že pre Slovákov je charakteristická absencia nielen politických, ale aj kultúrnych, hospodárskych a sociálnych dejín.⁶⁴

Dokonca pri svojom hodnotení vývinového procesu slovenského národa sa dostal k uzáveru, že Slovákom chýba aj národná tradícia: „...naša pamäť nesiahá cez včerajšok, sme si takrečeno sami sebe cudzí. Keďže netvoríme nové myšlienky a prijímame z cudziny len hotové, nevrývajú sa do nášho mozgu tie nezabudnuteľné ryhy, ktoré tvoria tak veľkú silu u každého národa. My rastieme, ale nedozrievame. Rovnáme sa deťom, ktoré neboli vychované samostatne myslieť.“⁶⁵ V rámci tohto vnímania bolo pre Štefánka zvlášť dôležité kladné vyriešenie slovenskej a československej otázky v podobe československej národnej jednoty. Problematike a analýze autonomistického konceptu sa venoval v *Prúdoch* v článku *Československo a autonómia* (1923).⁶⁶

V článku primárne vychádzal z premisy, že: „Bez svorného spolužitia Čechov a Slovákov nie je budúcnosť republiky zaistená.“⁶⁷ Slovenským autonomistom vyčítal nedostatok pragmatického uvažovania a naopak vysokú mieru nacionalistických vášní a sentimentov. Bol presvedčený, že ani model *Pittsburskej dohody* a rovnako ani model švajčiarskych kantónov nemajú v slovenskom prípade zmysel.⁶⁸ Vychádzal z vtedajších poznatkov štátneho práva, ktoré tvrdili, že štát bez silnej centrálnej vlády je postavený na piesku.⁶⁹

Argumentáciu ľudovej strany v prospech autonómie Slovenska nepovažoval za relevantnú z vedeckého aj etického hľadiska: „Práve tá nevážnosť, ten dedinský naivný žväst, nepodložený politicky a štátovedecky serióznymi dôkazmi a myšlienkami, odhalil naše slabiny a urobil z našej opozície nedospelého a zle vychovaného kverulanta.“⁷⁰ Odmietal spôsoby a prostriedky, aké využívala ľudová strana v rámci svojho politického boja za autonómiu Slovenska, najmä heslá „Von s Čechmi, dolu s Čechmi! My žiadame autonómiu, slovenský snem, slovenské súdy, slovenské školy...“⁷¹ Zameral sa hlavne

⁶³ ŠTEFÁNEK, ref. 62.

⁶⁴ *Tamže*.

⁶⁵ *Tamže*.

⁶⁶ ŠTEFÁNEK, Anton. *Československo a autonómia*. In *Prúdy*, 1923, roč. 7, č. 1, s. 16.

⁶⁷ *Tamže*.

⁶⁸ *Tamže*.

⁶⁹ *Tamže*, s. 18.

⁷⁰ *Tamže*, s. 18-19.

⁷¹ *Tamže*, s. 19.

na dojem, aký tieto slová vyvolávajú v racionálne založenom človeku, u ktorého podľa neho môžu vyvolávať jedine obavy z rozpadu republiky. Štefánek sa preto domnieval, že na základe protičeskej agitácie sa nedá dosiahnuť autonómia Slovenska.⁷² V tomto smere mu prekážala najmä celková negativistická ideová podstata spôsobu agitácie ľudovej strany v prospech autonómie. V otázke slovenského snemu ju prirovnával k skúsenostiam s českým, chorváckym a maďarským snemom, ktoré boli vytvorené na základe podobných negatívnych hesiel, vtedy pod heslom „*Preč od Viedne!*“.⁷³ Na prípadnom ustanovení slovenského autonómneho snemu mu okrem veľkého vplyvu ľudákov prekážala najmä obava, že maďarskí poslanci by tvorili približne jednu tretinu snemu.

Z ekonomického a sociálneho hľadiska by prípadná autonómia podľa neho Slovensku neosožila, ale naopak, došlo by podľa neho k zvýšeniu poplatkov daní, pri čom Slovensko by muselo na spoločné záležitosti platiť svoju kvótu. V tejto súvislosti sa zaoberal otázkou, či je Slovensko vôbec finančne sebestačné.⁷⁴ Predpokladal, že k finančnej sebestačnosti dôjde postupne až v priebehu 20 – 30 rokov. Vyzdvihoval najmä skutočnosť, že okolo ¾ kapitálu na Slovensku nie je v slovenských rukách a ani v prípade autonómie nepredpokladal pozitívny obrat v tomto smere.⁷⁵ Obvinenia autonomistov z „počešťovania“ Slovenska vyvracal aj argumentom, že po prevrate roku 1918 prinášajú slovenské (štátotvorné) noviny oveľa menej českých článkov ako tomu bolo pred rokom 1918.⁷⁶

Štefánkovi ako pokrokárovi a liberálovi na ideovom obsahu slovenského autonomizmu pod vedením ľudovej strany prekážala najmä jeho protičeská a konzervatívna protipokroková tendencia.⁷⁷ V spomínanom článku z roku 1923 preto skonštatoval, že: „*Československá otázka nie je už otázkou jazykovou alebo národnou, ale politicko-cirkevnou a náboženskou.*“⁷⁸ Na druhej strane sa snažil presvedčiť slovenskú verejnosť o tom, že napriek tomu, že ideálom predstaviteľov československého štátu je splynutie v jeden národ a jazyk, nemajú v úmysle na tento proces násilne alebo mechanicky vplývať.⁷⁹ Poukazoval na skutočnosť, ktorú podľa neho nepochopili slovenskí autonomisti, že český nacionalizmus sa z jeho jazykového štádia po vzniku ČSR pretransformoval do podoby štátneho nacionalizmu.⁸⁰ Okrem toho, podľa neho boli slovenský jazyk a kultúra v natoľko pokročilom

⁷² ŠTEFÁNEK, ref. 66.

⁷³ *Tamže*, s. 20.

⁷⁴ *Tamže*, s. 21.

⁷⁵ *Tamže*.

⁷⁶ *Tamže*.

⁷⁷ *Tamže*, s. 24.

⁷⁸ *Tamže*, s. 27.

⁷⁹ ŠTEFÁNEK, Anton. *Československo a autonómia. (Dokončenie)*. In *Prúdy*, 1923, roč. 7, č. 2, s. 71.

⁸⁰ *Tamže*.

štádiu vyspelosti a suverenity, že Slovákom nehrozilo počeštenie, ale nanajvýš „počeskoslovenčenie“.⁸¹ Moment „počeskoslovenčenia“ identifikoval aj v prípade samotných autonomistických publicistov, ktorí zrejme aj bez toho, aby si to uvedomovali, používali rôzne bohemizmy.

Napriek tomu, že v poslaneckej snemovni Štefánek vyčítal skutočnosť, že českí profesori na Komenského univerzite odmietajú prednášať po slovensky⁸², jazykový segment slovenskej, resp. československej otázky, sa mu nezdal rozhodujúci.⁸³ Za rozhodujúci segment slovenskej, resp. československej otázky určil konzervatívno-cirkevné záujmy ľudovej strany, ktoré obranu slovenčiny a slovenskosti podľa neho používali ako zástierku svojich skutočných cieľov.⁸⁴ V parlamente kritizoval aj veľkú prepolitizovanosť slovenskej spoločnosti, v rámci ktorej sa stranícky boj prenášal aj do škôl a bol dokonca súčasťou cirkevných úkonov. Boj o autonómiu preto chápal aj ako „*boj o nadvládu cirkevnú, o rozmach katolicizmu a politickej moci kňazskej*“.⁸⁵ V autonomistickom hnutí nevidel iba snahu o zlepšenie administratívnych pomerov na Slovensku, ale najmä národné hnutie, ktoré smeruje buď k iredente, alebo k slovenskej samostatnosti, čo bolo podľa neho v kontradikcii vo vzťahu k československej štátnej myšlienke.⁸⁶ Pripúšťal síce administratívnu formu autonómie, no autonómiu s „*národnostným pozadím separatistickým*“ radikálne odmietal.⁸⁷

Veľmi intenzívne totiž vnímal prejavy slovenského nacionalizmu, v rámci ktorého sa najviac obával momentu slovensko – českého antagonizmu.⁸⁸ Korene tohto antagonizmu videl fakticky v konzervativizme slovenských autonomistov na čele s ľudovou stranou, pričom v tomto ohľade najnegatívnejšie hodnotil slovenský klérus, ktorý podľa neho smeroval svoju aktivitu k izolácii od pokrokových Čechov a na tieto ciele využíval heslo autonómie.⁸⁹ Túto tendenciu pripisoval aj vývoju slovenského katolíckeho kléru aj v podmienkach Uhorska a maďarizácie, keď došlo prakticky ku kompletnému odnárodneniu katolíckeho kléru na Slovensku: „*Katolícke kňazstvo bolo v tele slovenskom corpus alienum, izolovaný cudzotvar, v národnej kultúre buď bezmocným alebo priam škodlivým a patologickým*

⁸¹ ŠTEFÁNEK, ref. 79.

⁸² ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 20. 12. 1929*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/006schuz/s006009.htm>>

⁸³ ŠTEFÁNEK, ref. 79, s. 72.

⁸⁴ *Tamže*.

⁸⁵ *Tamže*, s. 78.

⁸⁶ ŠTEFÁNEK, Anton. *Československý problém*. (Úryvok z väčšej sociologickej práce). In *Průdy*, 1924, roč. 8, č. 2, s. 71.

⁸⁷ *Tamže*.

⁸⁸ ŠTEFÁNEK, Anton. *Asociácia a izolácia*. In *Průdy*, 1925, roč. 9, č. 1, s. 1.

⁸⁹ *Tamže*, s. 4 – 5.

tvarom.⁹⁰ Evanjelický klérus a evanjelikov vo vzťahu k slovenskému národnému povedomiu hodnotil omnoho pozitívnejšie: „...národná myšlienka a kultúra, pestovaná evanjelikmi, ideove a politicky vybudovaná evanjelickými kňazmi, musela mať a dosiaľ má mnoho prvkov protestantizmu v sebe, ktoré pravovernému do 13. storočia poškuľujúcemu katolicizmu nemôžu úplne zodpovedať.“⁹¹ Štefánek bol presvedčený, že „novoslováci“ a „maďaróni“ sa inštinktívne obávajú českej politickej i kultúrnej prevahy a preto „bojujú slovenčinou za zachovanie maďarských mravov“.⁹² Autonómiu Slovenska v tomto kontexte vnímal ako „ľudácku kňazovládu“.⁹³

Zo sociologického hľadiska charakterizoval protičesky zameraný nacionalizmus ľudákov ako xenofóbiu, resp. v ňom videl „primitívnu nechť voči všetkému, čo nemá punc bývalého uhorského Slovenska“.⁹⁴ V tejto súvislosti identifikoval u autonomistických členov slovenskej spoločnosti paradox, ktorý spočíval v neartikulácii protestov voči uplatneniu sa Židov a Maďarov v lukratívnych pozíciách na Slovensku, ale všetok osten protestov sa u spomínaných autonomistov orientoval voči českým úradníkom a živnostníkom, ktorí sa na Slovensku „uchytili“.⁹⁵

Česko – slovenský paralelizmus v predstavách „Martinčanov“ označil za romantickú fatamorgánu, pretože ako sociológ vychádzal z európskych skúseností, ktoré hovorili, že národy sa môžu iba zlučovať alebo odlučovať. Pri tomto pohľade vychádzal predovšetkým z často používaného Spencera.⁹⁶ Na druhej strane bol nútený konštatovať, že: „Až na malé výnimky je celá inteligencia v opozícii a ňou vedená veľká časť politicky nevyspelého ľudu.“⁹⁷ Všetkým opozičným ideovo-politickým prúdom (komunistom, ľudákom, národniarom) vytýkal absenciu jasného a prepracovaného politického programu a vysokú mieru populizmu, resp. demagógie.⁹⁸ Pramene opozičnosti veľkého počtu Slovákov hľadal v „nedostatočnej disciplinovanosti rýchlo uvoľnených síl a životných energií“ a v prudkom a náhlom procese prechodu z predprevratových pomerov do republikánsko-demokratických pomerov.⁹⁹

Táto prudká zmena sa podľa neho výrazne prejavovala aj na zmene pozícií slovenských nacionalistických opozičníkov: „Zo skromného dedinského pietistu stal sa

⁹⁰ ŠTEFÁNEK, ref. 88.

⁹¹ *Tamže*.

⁹² *Tamže*, s. 6.

⁹³ *Tamže*.

⁹⁴ *Tamže*.

⁹⁵ *Tamže*, s. 7.

⁹⁶ *Tamže*, s. 11.

⁹⁷ ŠTEFÁNEK, Anton. *Poznámky k psychológii volieb*. In *Prúdy*, 1925, roč. 9, č. 9-10., s. 571.

⁹⁸ *Tamže*.

⁹⁹ *Tamže*, s. 571 – 572.

cez noc namyslený mudrc, bojovný kohút, ktorý nie je s ničím spokojný a úprimne verí, že ak nebude štát vedený podľa jeho rozumu, cirkev i národ zahynie.“¹⁰⁰ Štefánek sa v tomto smere blysol aj ďalšou ironicko-satiricky ladenou sociologickou charakteristikou, ktorú štylizoval síce všeobecne, ale je evidentné, že mu išlo o vystihnúť vtedajšej situácie na Slovensku, najmä o komparáciu politických prístupov štátotvorných a opozičných strán: „Národ musí mať svojho živého poloboha, svojho vodcu a zakladateľa, napriek tomu, že to ľuďom vyššej kultúry znie trochu šarlatánsky a smiešne. Národ musí mať i svoje heslo a svojho barana, na ktorého kydá všetky hriechy...Čisto rozumový a hmotne podložený politický program nedáva človeku tej istoty.“¹⁰¹ Na pôde parlamentu vo svojom prejave z 26. novembra 1927 s určitou dávkou ľútosti konštatoval, že „československý národ nemá vyriešenú otázku československú, resp. slovenskú“.¹⁰² V tomto zmysle považoval účasť HSLS vo vláde za opatrenie proti „bratovražednému protičeskému boju“, ktorý podľa neho táto strana v opozícii viedla.¹⁰³

Mimoriadny dôraz kládol aj na výchovu mládeže v duchu československej národnej jednoty, bez ktorej by sa podľa neho mohlo dôjsť k odmietnutiu tejto myšlienky, resp. k „zakaleniu národnej zhody“.¹⁰⁴ V parlamentnej reči z 22. októbra 1928 Štefánek polemizoval vo vzťahu k vedeckým názorom českých profesorov histórie a filológie na Univerzite Komenského (najmä prof. Václava Chaloupeckého a prof. Alberta Pražáka) a ich interpretácií a vnímaniu výrazov „československý“, „český“ a „slovenský“.¹⁰⁵ Protestoval proti názoru spomínaných profesorov, ktorí spočíval v tvrdení, že výrazy „československý“ a „český“ sú adekvátne pojmy a že „československý národ“ a „český národ“ sú len rôzne názvy pre označenie českého národa.¹⁰⁶ Toto chápanie Štefánek radikálne odmietol, pri čom zdôraznil, že fakticky ide o „čistú reintegráciu českého nacionalizmu“ a tiež naznačil, že pokiaľ by sa tento názor presadil, tak „celá naša československá

¹⁰⁰ ŠTEFÁNEK, ref. 97, s. 572.

¹⁰¹ Tamže, s. 573.

¹⁰² ŠTEFÁNEK, Anton. Prejav v poslaneckej snemovni 26. 11. 1927. In Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna [online] Dostupné na internete: < <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/107schuz/s107006.htm>> ; ŠTEFÁNEK, ref. 25.

¹⁰³ ŠTEFÁNEK, ref. 102.

¹⁰⁴ Tamže.

¹⁰⁵ ŠTEFÁNEK, Anton. Prejav v poslaneckej snemovni 22. 10. 1928. In Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna [online] Dostupné na internete: < <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/167schuz/s167004.htm>>

¹⁰⁶ Tamže.

*konštrukcia a koncepcia padá“.*¹⁰⁷ Vyjadril tiež podozrenie, že mnohí Česi si definujú Československo ako „*veľký český štát*“ a československý národ ako „*český národ*“.¹⁰⁸

Štefánek je aj v 30. rokoch na jednej strane pozoruhodný svojím erudovaným odhadom a definovaním prebúdajúceho sa a mohutnejúceho slovenského nacionalizmu a na druhej strane nekompromisným pridŕžaním sa idey československej národnej jednoty.¹⁰⁹ V polovici 30. rokov vo vzťahu k dynamike a povahe slovenského nacionalizmu poznamenal: „*Dynamika slovenského nacionalizmu je pozoruhodná. Prívrženci nacionalizmu autonomistického sa cítia byť dnes po 17. rokoch samostatnosti dosť silnými stvoriť a udržať dualizmus československý. Z hľadiska sociologického to znamená tolko, že značná časť slovenského ľudu a hlavne inteligencie verí v neodolateľnú silu pospolitosti slovenskej, ktorá by vedela odolať náporu nepriateľa i na iných základoch štátu a národnostných, než je československá národná a štátna myšlienka...Slovenský nacionalizmus je dieťaťom bývalého uhorského štátu a má ráz čisto jazykového nacionalizmu.*“¹¹⁰ Pri svojej kritike slovenského nacionalizmu s autonomistickým nasmerovaním Štefánek vychádzal aj z dichotómie praktickosť – idealizmus, pri čom idealizmus v rovine fantázie pripisoval autonomistom: „*Kto chce rozumnú a úspešnú politiku robiť, musí byť dobre zasvätený do štátovedeckých a sociologických problémov, nesmie upadať do ideologických fantázií, terajšej dobe nepríslušných.*“¹¹¹ Už koncom 20. rokov v poslaneckej snemovni v tejto súvislosti zdôraznil, že akákoľvek decentralizácia bez vlasteneckých zmýšľajúcich úradníkov a bez politickej vyzretého voličstva je nebezpečná a nemožná.¹¹² Pri reflexiách o slovenskom a českom nacionalizme rovnako nadväzoval na skúsenosti sociologických teoretikov, vďaka čomu zastával názor, že aj v prípade absencie hospodárskych a sociálnych problémov a diferencii by bol naďalej prítomný antagonizmus medzi slovenským a českým nacionalizmom.¹¹³

Zo štátoprávneho hľadiska bol v 30. rokoch Štefánek naďalej (podobne ako pravdepodobne najvytrvalejší prívrženec čo najväčšieho centralizmu Ivan Dérer) za silný, centralizovaný štát, k čomu ho iniciovali predovšetkým reminiscencie na rakúsko-uhorský dualizmus: „*Skúsenosti mnohých sto rokov staré nás učia, že štát bez silnej a jednotnej*

¹⁰⁷ ŠTEFÁNEK, ref. 105.

¹⁰⁸ *Tamže*.

¹⁰⁹ Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Anton Štefánek, k. 18, č. j. 720, fólia č. 3.

¹¹⁰ *Tamže*.

¹¹¹ ŠTEFÁNEK, Anton. *Národ a štát*. In *Prúdy*, 1933, roč. 16, č. 1, s. 7.

¹¹² ŠTEFÁNEK, ref. 105.

¹¹³ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 8. 11. 1932*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/214schuz/s214001.htm>>

*centrálnej vlády je vystavený na piesku.*¹¹⁴ Vyzdvihovanie významu národu nad význam štátu v politických vyhláseniach autonomistov z HSLS považoval za pripravovanie rozpadu spoločného štátu.¹¹⁵ V Štefánkovom vedomí bola každá politická činnosť smerujúca k naznačeniu protikladu záujmov slovenského národa a československého štátu, štátotvorne deštruktívna a negatívna.¹¹⁶ Z ideovo-politického hľadiska bol stále presvedčený, že základné tézy masarykovského realizmu platia aj po 30 rokoch: „*Staré zásady realizmu sú dnes tak aktuálne, ako boli pred 30 rokmi.*“¹¹⁷

Na ľudáckej koncepcii autonómie mu naďalej prekážala protičeská agitácia, ktorá v ňom utvrdzovala oprávnenosť jeho obáv z rozpadu republiky v prípade získania takej formy autonómie, akú požadujú ľudáci: „...*nemožno získať autonómiu Slovenska protičeskou agitáciou. Pod dojmom takýchto protičeských hesiel nemôže si žiaden rozumný človek myslieť iné, ako rozdvojenie republiky a konečne odlúčenie Slovenska vôbec. Akú ideovú podstatu môže mať autonómia Slovenska, splodená heslom naprosto negatívnym pre štát?*“¹¹⁸ Štefánek dával pri uvažovaní nad reláciou československý – slovenský do popredia voluntaristický moment, keď poukazoval na relatívne veľkú blízkosť slovenskej a českej kultúry a kultúrneho vývoja, no práve rôznosť politických, hospodárskych a sociálnych dejín bola pre neho dôležitým kauzálnym východiskom pre vysúvanie voluntarizmu do popredia.¹¹⁹ V súvislosti s jeho poukazovaním na voluntaristický rozmer voľby pre rozhodnutie stať sa buď „*Slovákom*“ alebo „*Čechoslovákom*“ tu svoju úlohu zohrávalo aj jeho vnímanie entity „*národ*“.

Aj v 30. rokoch Štefánek zdôrazňoval, že národ sa nedá chápať ako historicky daná alebo večná individualita, ale zameriaval sa skôr na skutočnosť, že moderné európske národy sú historicky mladé útvary.¹²⁰ Rozlišoval niekoľko druhov národov: jazykový, štátny, historický a aristokratický.¹²¹ Pri svojej definícii národa koncepčne nadviazal na najmodernejšie výsledky vtedajšej sociologickej vedy, na základe ktorých definoval národ ako „*vysoko organizovanú spoločenskú skupinu*“, ktorá musí vykazovať týchto päť vlastností: 1. historickú kontinuitu, 2. skupinové vedomie spolupatričnosti jednotlivých osôb, 3. vedomie rozdielnosti skupiny od iných, cudzích národov, 4. vedomie spoločnej tradície a zvykov a 5. organizácia skupiny vzhľadom na vývoj a roztriedenie funkcií jednotlivých častí

¹¹⁴ Ref. 109, fólia č. 61.

¹¹⁵ ŠTEFÁNEK, ref. 111, s. 7.

¹¹⁶ *Tamže*, s. 8.

¹¹⁷ *Tamže*, s. 5.

¹¹⁸ Ref. 109, fólia č. 62.

¹¹⁹ ŠTEFÁNEK, Anton. *Príspevok ku sociológii národa a nacionalizmu*. In *Prúdy*, 1938, roč. 22, č. 2, s. 74.

¹²⁰ *Tamže*.

¹²¹ *Tamže*, s. 75.

skupiny.¹²² Národnostný separatizmus a autonomizmus považoval za prirodzené znaky nielen slovenského, ale každého nacionalizmu.¹²³

Môžeme objektívne predpokladať, že Štefánek slovenský nacionalizmus a autonomizmus v medzivojnovom období považoval za symptóm „nezrelosti“ a „nehotovosti“ slovenského národa a zároveň ako medzistupeň, od ktorého dôjde k transformácii k integračnému československému nacionalizmu.¹²⁴ Je ťažké zhodnotiť, nakoľko pri tomto pohľade išlo o dôsledok viery v spoločný česko-slovenský historický a kultúrny vývoj a nakoľko išlo o pragmatické očakávanie ako vyústenie komparácie s vývojom veľkých európskych národov. Napriek tomu, že Štefánek rešpektoval zákonitosť, že každý vyspelejší národ chce byť štátotvorný, nebol zástancom analógie, že si môže byť automaticky aj tento štát vytvoriť.¹²⁵ Myšlienku česko – slovenskej federácie síce považoval z teoretického hľadiska za zaujímavú, ale nie za prakticky uskutočniteľnú z hľadiska početných menšín.¹²⁶

Vo vzťahu k jeho chápaniu národa potom ani logicky neuznával vtedajšie ľudácke argumenty, že získaním autonómie sa Slovensko hospodársky posilní. Naopak, podľa neho by autonómia Slovensku hospodársky a ani finančne nepomohla, pretože by tak došlo k zvýšeniu daní a poplatkov na spoločnú armádu, centrálnu úradu a štátny dlh.¹²⁷ Reflektoval však skutočnosť, že „civilizačné rozdiely medzi historickými krajinami a Slovenskom, resp. Podkarpatskou Rusou sú obrovské“.¹²⁸ Zároveň objektívne pripúšťal, že Slovensko a Podkarpatská Rus „sú svojou sociologickou povahou, svojim zemepisným položením a národopisnou a hospodárskou odlišnosťou prirodzene náchylné ku akémusi separatizmu a ku individualizmu“.¹²⁹ Vo vzťahu k figurovaní Slovenska v rámci aktuálne prebiehajúcej svetovej hospodárskej krízy Štefánek poukazoval, že na napriek tomu, že Slovensko vznikom československej republiky viac získalo ako stratilo, je kvôli svojej „periférnej odľahlosti“

¹²² ŠTEFÁNEK, ref. 119.

¹²³ *Tamže*, s. 76.

¹²⁴ *Tamže*.

¹²⁵ *Tamže*, s. 81.

¹²⁶ *Tamže*.

¹²⁷ Ref. 109, fólia č. 63.

¹²⁸ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 27. 11. 1930*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/087schuz/s087015.htm>>

¹²⁹ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 26. 6. 1931*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/132schuz/s132011.htm>>

a „*hospodársko-organizačnej nevypelosti*“ zasiahnuté krízou oveľa viac ako české a moravské kraje.¹³⁰

Zásadný rozdiel medzi Štefánkom a napr. Dérerom v 30. rokoch spočíval v chápaní jazyka v rámci konceptu československej národnej jednoty. Kým Dérer otvorene podporoval *Pravidlá slovenského pravopisu* (1931) a rovnako otvorene ich prezentoval aj ako začiatok postupného zblížovania češtiny a slovenčiny do československého jazyka, Štefánek bol v prístupe k požívaniu slovenčiny evidentne realistickejší, resp. benevolentnejší. Zastával totiž názor, že jednotnosť jazyka nemusí automaticky znamenať jednotnosť národa.¹³¹ Za rozhodujúcejšie faktory považoval „*vzájomnú lásku, úctu, spoločné hospodárske, sociálne*“ a spoločné „*cirkevné a náboženské záujmy*“.¹³² Vo svojej práci *Kultúrny a nacionálny problém Slovenska* sa zaoberal aj jazykovou praxou československej národnej jednoty. Tu bol oproti Dérerovi ústretovejší voči fungovaniu slovenčiny ako samostatného jazyka, pretože si ako sociológ veľmi dobre uvedomoval význam jazyka pre akýkoľvek národný kolektív. Požadoval, aby oficiálna štátna politika brala do úvahy všetky odlišnosti medzi Slovákami a Čechmi, pri čom za základný rozdiel považoval existenciu dvoch spisovných jazykov – slovenčiny a češtiny.

Zasadzoval sa preto za paralelné pestovanie a používanie obidvoch spisovných jazykov, čo malo zabrániť pocitu utláčania na strane Slovákov. Konštatoval už nemožnosť zlúčenia obidvoch spisovných do jedného, čo predstavuje úplne opačné stanovisko oproti Dérerovmu chápaniu jazyka: „*Štátna politika berie do ohľadu všetky odlišnosti slovenské, bude pestovať slovenčinu proti češtine, okolnostiam a stupňu vzdelanosti detí a študentov primerane tak, aby žiadny Slováčok sa nemohol sťažovať na jazykový útlak. Národ* (v zmysle československej národnej jednoty, pozn. autor) *náš nemôže byť už jednorečový. Dvojazyčnosť je istá príťaž, ale nemožno inak.*“¹³³

Predstavu o postupnom zániku oddelených spisovných jazykov a vývinu nového jedného jazyka, ktorú zastával aj Dérer, označil za naivnú a teda nereálnu: „*Naivný výklad...postupne zmizne i terajšia spisovná čeština i spisovná slovenčina, vyvinie sa nový jazyk a budeme jedno.*“¹³⁴ Na rozdiel od Dérera, ktorý československú národnú jednotu

¹³⁰ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 1. 12. 1931*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: < <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/152schuz/s152004.htm> >

¹³¹ ŠTEFÁNEK, ref. 119, s. 80.

¹³² ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 25. 11. 1926*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: < <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/053schuz/s053013.htm> >

¹³³ SNA, f. A. Štefánek, k. 18, č. j. 722, *Kultúrny a nacionálny problém Slovenska*, fólia č. 15.

¹³⁴ Ref. 133, fólia č. 6.

hľadal už od čias Veľkej Moravy¹³⁵, si uvedomoval „*isté rasové rozdiely, rôznosť historického vývoja, rôznosť kultúrneho vývoja, rôznosť kultúrneho a hospodárskeho stupňa, sociálneho rozvrstvenia, náboženskú rôznosť, rôznosť národného prebudenia, dva jazyky*“.¹³⁶

V tejto súvislosti charakterizoval slovenský nacionalizmus ako čisto jazykový nacionalizmus, ktorý je vlastný najmä malým národom, ktoré sa cítia viac ohrozené vo svojej existencii vo vzťahu k väčším národom: „*Národy malé, ohrozené vo svojej existencii, kladú väčší dôraz na izoláciu a sebaochranu vo svojej zemepisne ohraničenej oblasti. Svoj jazyk ako najcennejší symbol jednoty a najsilnejší prostriedok propagačný pestujú tak, aby proces individualizačný a osamostatňovací, nakoľko je jazyk ohrozený skutočne, alebo zdanlivo od susedných, príbuzných alebo cudzích národov nemohol byť zničený alebo poškodený.*“¹³⁷

V tejto súvislosti je namieste poznamenať, že Štefánek svoju identitu v poslanceckej snemovni vymedzoval primárne ako slovenskú, čo znamená, že vedomie „slovenskosti“ malo u neho privilegované miesto a jeho kritický postoj voči slovenským nacionalistom bol zaujímavý z pozícií československej štátnej myšlienky, opustenie ktorej vnímal ako začiatok konca spoločného štátu Čechov a Slovákov.¹³⁸ Jazyk bol pre slovenských nacionalistov v 30. rokoch rozhodne veľmi dôležitým atribútom a symbolom jednoty slovenského národa. Prejavilo sa to napr. tvrdou reakciou na mierne čechizujúce *Pravidlá slovenského pravopisu* (1931) na valnom zhromaždení v Matici slovenskej 12. mája 1932, študentskými demonštráciami pod heslom „*Na Slovensku po slovensky!*“ v jeseni 1937, vznikom puristického hnutia jazykovedcov a spisovateľov a určitým podmieneným obranným reflexom slovenskej spoločnosti proti akýmkoľvek čechizujúcim snahám. Preto aj skonštatoval, že „*rozdiely medzi Čechmi a Slovákami sa prehlbujú*“.¹³⁹ Ako riešenie ponúkal čo najväčšie „*presiaknutie Slovenska českým živlom*“, ktoré malo poslúžiť na oslabenie „*slovenského separatizmu*“ a na posilnenie, resp. zachovanie jednoty štátu.¹⁴⁰

Podobne ako Hodža, bol aj Štefánek zástancom myšlienky slovenského regionalizmu ako najvhodnejšieho spôsobu riešenia slovenskej otázky. Rozlišoval však dva druhy regionalizmu. Ako prvý rozlišoval politický regionalizmus: „*Politickí regionalisti myslia na decentralizáciu štátnej správy a autonomizáciu svojej užšej vlasti. Za každým politickým*

¹³⁵ DÉRER, Ivan. *Češi a Slováci ve střední Evropě / O takzvanéj Pittsburskej dohode. Dvě přednášky*. Praha : Čs. sdruž. pro Spol. národů, 1938, s. 8.

¹³⁶ Ref. 133, fólia č. 5.

¹³⁷ Ref. 109, fólia č. 2.

¹³⁸ ŠTEFÁNEK, ref. 113.

¹³⁹ Ref. 133, fólia č. 12.

¹⁴⁰ *Tamže*, fólia č. 21.

regionalizmom je skrytý väčší menší separatizmus“.¹⁴¹ Druhým typom regionalizmu bol podľa neho národohospodársky regionalizmus: „*Národohospodárski regionalisti túžia po uplatnení sa a posilnení hospodárskom jednotlivých oblastí štátu, menovite periférnych a vývojom moderného priemyslu ohrozených krajov*“.¹⁴² Štefánek sám seba charakterizoval ako národohospodárskeho regionalistu, pretože politický regionalizmus považoval za separatistický. Uznal ale, že aj národohospodársky regionalizmus „*uplatňuje sa v praxi ako regionalizmus nacionalizmom podložený*“.¹⁴³

Za výhodnejší variant regionalizmu preto označil regionalistické hnutie české a moravské, pretože sa v ňom uplatňujú iba záujmy daného regiónu z čisto hospodárskeho hľadiska, oproti čomu však regionalizmus na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi podľa neho obsahuje aj nacionálny moment: „*V tomto regionalizme slovenskom vedecky dosiaľ neprebádanom sú skryté všetky kvality nacionalizmu a nakoľko sa tieto kvality kryjú určitejšie s rodnou pôdou, materinským jazykom, ľudovou kultúrou a záujmami hmotnými, tvoria nepomerne silnejšiu postać psychologickej jednoty istého etnického a geografického celku, než vlastenectvo založené na láske a záujmoch veľkej oblasti štátnej*“.¹⁴⁴ Hlavným kritériom regionalizmu mal byť podľa Štefánka metodicky pestovaný vedecký regionalizmus analytického charakteru zbavený „*škodlivého separatizmu, či autonomizmu*“.

Štát sa podľa neho nemohol budovať na romantických ideáloch a vysnených teóriách, ktoré sa protivili základným geopolitickým skutočnostiam, pri čom mal predovšetkým na mysli nemožnosť slovenskej samostatnosti v kontexte maďarsko-poľských územných aspirácií voči Slovensku. Aj národohospodársky regionalizmus mal sledovať v prvom rade celoštátnu líniu, pretože Štefánek videl v autonomizme nielen strach pred počestným a hospodárskou a politickou presilou českého elementu, ale „*aj živelný rozmach po celé stáročia dusenej sily malého národa*“. Preto považoval za vhodné, aby boli český, moravský a slovenský regionalizmus prepojené a aby v nich spoločne pracovali Česi spolu so Slovákmi, čím malo dôjsť aj k zblíženiu „*obidvoch vetiev československého národa*“ a nie vzd'alovanie, ktoré automaticky hrozilo z autonómneho slovenského regionalizmu namiereného proti silnejším Čechom.

Požadoval iba zreorganizovanie a zdokonalenie administratívy na Slovensku, takže v tomto ohľade zastával oficiálnu líniu republikánskej strany. Vo svojich poznámkach k prejavu na zhromaždení prívržencov agrárnej strany v obci Lešné si 7. júna 1934

¹⁴¹ SNA, f. A. Štefánek, k. 19, č. j. 751, *Regionalizmom k upevneniu československej jednoty*.

¹⁴² *Tamže*.

¹⁴³ *Tamže*.

¹⁴⁴ *Tamže*.

poznámek: „...reorganizovať a zdokonalit' administratívu...národná a kultúrna práca strany republ. spája v každom smere Slovákov a Čechov.“¹⁴⁵ Za prvoradú úlohu pre svoju stranu považoval predovšetkým zabrániť národnostným a náboženským bojom vo vnútri štátu. Je pre neho príznačné, že vo svojich politicko-reflexívnych poznámkach popri Nemcoch, Maďaroch a Rusínoch nespomínal v pozíciách opozície Slovákov, ale iba Ľudákov. To zároveň svedčí o jeho chápaní slovenského nacionalizmu 30. rokov, ktorý považoval predovšetkým za ľudácky fenomén. V spomínaných poznámkach k prejavu v Lešnom si totiž popri označeniach československých menšín vyskytuje iba označenie „ľudáci“: „...zabrániť národnostným a náboženským bojom Nemci □ ľudáci □ Maďari □ Rusíni [v origináli napísané pod sebou bez interpunkcie, pozn. autor]“¹⁴⁶

Štefánek aj v 30. rokoch na jednej strane zdôrazňoval, že je Slovákom, ale vždy jedným dychom dodával, že sa ako Slovákom osvedčuje za československú národnú jednotu v historickom, jazykovom a štátnom ponímaní. V rámci konceptu predvolebného prejavu na zhromaždenie roľníckej mládeže si vo svojich poznámkach napísal: „Ja ako Slovákom osvedčujem jednotu národa československého, a) historická jednota b) jazyková c) štátna.“¹⁴⁷ Na verejnosti vždy prízvukoval, že Česi a Slováci sú jeden národ. Na druhej strane rozmach slovenského nacionalizmu v 30. rokoch ho nútil k evidovaniu a rešpektovaniu slovenskej otázky ako jedného z najdôležitejších problémov ČSR.

S veľkou pozornosťou si všímal aj vstup mladej slovenskej generácie do verejného života na Slovensku, ktorý zároveň naznačoval tendencie budúceho vývoja smerom k samobytnosti slovenského národa. Tento vývoj však očakával: „...S nebohým prezidentom Masarykom som o tom neraz debatoval, že Slováci zmohutnejú čoskoro majetkovo i kultúrne a budú sa brániť skutočnému alebo domnelému komandovaniu so strany českej.“¹⁴⁸

Najväčším problémom bola podľa neho hospodárska a sociálna prevaha českého elementu, a to najmä na Slovensku. To podľa neho zákonite vyvolávalo negatívnu odozvu najmä mladých slovenských absolventov stredných a vysokých škôl, ktorí sa s nevôľou prizerali na obsadené miesta, kde často boli aj Česi. Štefánek k tomuto problému poznámek: „I to sme vedeli, že nastanú neprijemnosti generačného problému, že ťažko ponesú Slováci konkurenciu vyspelejších českých úradníkov, obchodníkov, dokonca i vedcov a umelcov, že skôr neskôr sa budú uplatňovať u nás tendencie po slovenskej samospráve a akýchsi

¹⁴⁵ SNA, f. A. Štefánek, k. 26, č. j. 858, fólia č. 2, 4.

¹⁴⁶ Tamže.

¹⁴⁷ SNA, f. A. Štefánek, k. 26, č. j. 859. Prejav k roľníckej mládeži.

¹⁴⁸ SNA, f. A. Štefánek, k. 26, č. j. 870. Prednáška Československý problém.

ochranárskych inštitúcii voči českej konkurencii. ¹⁴⁹ Dokonca priznal aj to, že bývalí hlasisti, ktorí neskôr po vzniku republiky spojili slovenský nacionalizmus s českým do jedného československého nacionalizmu, konali „*viac inštinktívne, než diskurzívne*“. Pripustil, že hlasisti nemali československú štátnu myšlienku premyslenú filozoficky do posledných dôsledkov. Táto skutočnosť podľa neho spôsobila aj rozdzvenie predstaviteľov slovenského nacionalizmu na dva smery: československý (československá politická a národná jednota) a slovenský (autonomistický).

Štefánek v 30. rokoch nesúhlasil s Hodžovým chápaním československého nacionalizmu ako určitej voľnej syntézy dvoch paralelných nacionalizmov: českého a slovenského. Svoje stanovisko k tomuto problému vyslovil v prednáške *Československý problém*. Na rozdiel od Hodžu, ktorý postupne prešiel na pozície českého a slovenského nacionalizmu so zachovaním konceptu československého národa v politickom zmysle, Štefánek nebol ani v priebehu 30. rokov ochotný ustúpiť z pozícií československej národnej jednoty: „*Naša verejnosť slovenská a čiastočne i česká sa kloní k náhľadu, že československý národný ideál možno dosiahnuť akýmsi paralelizmom českej a slovenskej národnej myšlienky. To je tiež základný omyl...Alebo by bolo treba postaviť sa na stanovisko autonómne a vyhlásiť Slovensko za akési corpus separatum, Slovákov a Čechov za spojené národy len v politickom slova zmyslu...V tom prípade by sme opustili ideovú postać československej národnej jednoty.*“ ¹⁵⁰

Hlavným dôvodom pre tento postoj pre neho bola zakladajúca štátna koncepcia ČSR, ktorá bola vyjadrená aj v mierových zmluvách a tiež vedomie malosti slovenského územia a počtu jeho obyvateľov: „*V týchto zmluvách a vo vedomí našej malosti v kvantitatívnom, kultúrnom i sociálnom ohľade väzí sociológia a psychológia našej politiky a práci národnej a protiautonomistickej.*“ ¹⁵¹ Priznával však, že myšlienka československej národnej jednoty nebola na Slovensku prijímaná pozitívne. Príčiny hľadal v nezamestnanosti a stagnácii priemyslu na Slovensku a skutočnosti, že nie vždy českí zamestnanci na Slovensku spĺňali kritériá serióznosti a mnohokrát to boli aj ľudia, ktorých sa chceli ich šéfovia v Čechách jednoducho zbaviť. ¹⁵²

Aj preto Štefánek vo svojej prednáške *O súčasných problémoch politických a kultúrnych* zdôrazňoval potrebu vyhnúť sa akýmkoľvek kontradikciám štátu a Slovenska. Doplnil tu aj svoju argumentáciu proti prípadnej autonómii Slovenska, ktorú postavil

¹⁴⁹ Ref. 148, fólia č. 22.

¹⁵⁰ *Tamže*, fólia č. 34.

¹⁵¹ *Tamže*, fólia č. 37.

¹⁵² *Tamže*, fólia č. 55, fólia č. 85.

na obave pred oslabením štátu a na tzv. koncentračnom názore na slovenský nacionalizmus, ktorý paradoxne spočíval na podobných princípoch, aké hlásal aj Hodža.¹⁵³ Autonomizmus postavený na nacionalistickom základe, resp. na protičeskom nacionalizme musel podľa Štefánka zákonite viesť k podobným výsledkom ako v Juhoslávii.¹⁵⁴ Vo vzťahu k jeho percepcii slovenskej, resp. československej otázky v 30. rokoch je dôležitá skutočnosť, že aspoň vo verbálnej rovine prezentoval stanovisko, že pre neho československá národná jednota nie je fikciou.¹⁵⁵ Na druhej strane neustále dával do popredia potrebu nacionálneho, politického a hospodárskeho spájania malých slovanských národov do väčších celkov a v tomto kontexte aj československý nacionalizmus chápal ako „konštruktívny, koncentračný nacionalizmus slovanský“.¹⁵⁶ Dokonca tento typ konštruktívneho slovanského nacionalizmu vnímal aj v genetickej rovine, v rámci ktorej by sa spájali príbuzné slovanské národy bez potreby rezignácie na svoje spisovné jazyky.¹⁵⁷

Pre Štefánka v rámci tohto pohľadu idea československej národnej jednoty nebola nič nové, ale iba nadväzovala na podľa neho objektívny historický proces.¹⁵⁸ Vo svojej prednáške *Pomer češtiny k slovenčine* sa znovu venoval otázke jedného alebo dvoch jazykov. Usúdil, že nahradenie slovenčiny češtinou je už nemožné, ale vyjadril presvedčenie, že za 100 alebo viac rokov, si Česi a Slováci vytvoria spoločný jednotný spisovný jazyk. Považoval to za nevyhnutné pre udržanie spoločného štátu v budúcnosti. Vo vzťahu k otázke československej národnej jednoty a k vízii (syntetického) československého jazyka predostrel aj svoje očakávania do budúcnosti v tomto smere: „Som skalopevne presvedčený, že za 100 alebo viac rokov...si Česi a Slováci vytvoria spoločný jednotný spisovný jazyk...úradný a vedecký iný vývoj je nemožný. Bud' sa spojíme definitívne, alebo sa rozpadneme.“¹⁵⁹

V roku 1935 s veľkým záujmom a angažovanosťou prežíval voľby do poslaneckej snemovne. Percentuálny zisk agrárnej strany ho sklamal a rovnako aj percentuálny zisk autonomistického bloku. Víťazstvo autonomistického bloku vo voľbách roku 1935 vnímal ako prehru na celej čiare pre zástancov čechoslovakizmu. Príčiny tejto prehry videl v príliš veľkom odstupe a vzdialenosti slovenských predstaviteľov československých vládnych

¹⁵³ SNA, f. A. Štefánek, k. 26, inv. č. 877. Prednáška „O súčasných problémoch politických a kultúrnych“.

¹⁵⁴ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v poslaneckej snemovni 30. 11. 1934*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/351schuz/s351002.htm>>

¹⁵⁵ ŠTEFÁNEK, Anton. *Prejav v senáte 6. 11. 1935*. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/stenprot/009schuz/s009005.htm>>

¹⁵⁶ ŠTEFÁNEK, ref. 155.

¹⁵⁷ *Tamže*.

¹⁵⁸ *Tamže*.

¹⁵⁹ SNA, f. A. Štefánek, k. 26., č. j. 879. Prednáška *Pomer češtiny k slovenčine*.

politických strán od diania na slovenskom vidieku a v mestách, ktoré agitačne lepšie ovládli ľudáci. Ďalšími príčinami prehry celoštátnych strán na Slovensku boli podľa neho 4-ročná hospodárska kríza, zlý daňový zákon a centralistická a byrokraticky „skostnatelá“ pražská politika.¹⁶⁰

Za hlavný politický cieľ si Štefánek vymedzil, aby sa ľudáci nedostali do vlády. V tomto smere napísal aj listy Beranovi a Hodžovi, aby nebrali ľudákov do vlády.¹⁶¹ Účasť ľudákov vo vláde by podľa neho znamenala „*stroskotanie celej našej politiky a rozklad i tak nie veľmi lojálneho úradníctva zemského, čiastočne i štátneho...Vidiecky ľud by videl, že ľudáci zvíťazili a odklon od nás by bol čím ďalej väčší.*“¹⁶² Rovnako aj v krajinskom zastupiteľstve sa obával vplyvu ľudákov a preto odporúčal, aby v krajinskom zastupiteľstve a vo výboroch mali vládne strany absolútnu väčšinu. Tento jeho postoj nemohol vyvolať u ľudákov sympatie a preto sa aj vo svojom denníku pošťožoval, že „*ľudáci teraz behajú za ním [za premiérom Hodžom, pozn. autor] a lezú mu formálne do popó. Na mňa zúria ani besní.*“¹⁶³ Štefánek sa teda svojou nepopulárnosťou u slovenských nacionalistov výrazne približoval k pravdepodobne najmenej obľúbenému Déerovi.

Zvolenie Beneša za prezidenta však vnímal vysoko pozitívne. Považoval ho za fundovanejšieho a hlbšie rozumejúceho slovenskej otázke oproti staručkému Masarykovi. Na adresu bývalého prezidenta Masaryka si poznamenal, že bol príliš pod vplyvom svojej dcéry Alice, „*ktorá podľahla lichôtкам Martinčanov.*“¹⁶⁴ Naproti tomu osobu nového prezidenta Beneša považoval za omnoho energetickejšiu, najmä pre jeho dogmatický čechoslovakizmus, ktorý chcel uviesť do praxe.

Na základe analýzy denníka Štefánka z rokov 1935 – 1938 sa opäť potvrdzuje známa skutočnosť, že na Slovensku existovalo rozdelenie inštitúcií na „československé“ a „slovenské“, pretože o Šafárikovej spoločnosti, Univerzite Komenského a iných literárnych a ľudových spolkoch, Štefánek hovorí ako o „*našich*“ (pre zástancov československej národnej jednoty). Svedčí o tom zápis z jeho denníka: „*Ide teraz o to, zvýšiť výkonnosť Šafárikovej spoločnosti, Univerzity, literárnych a ľudových spolkov, ktoré máme v ruke.*“¹⁶⁵ Zvýšenie podpory a činnosti týchto inštitúcií videl ako predpoklad naštartovania „rečechoslovakizácie“ slovenskej spoločnosti, ktorá práve v tomto období prežívala rozmach slovenského nacionalizmu.

¹⁶⁰ SNA, f. A. Štefánek, k. 11, č. j. 649. *Denník 1935-1938*. In *Denníky 1909-1948*. Zápis z 22. 5. 1935.

¹⁶¹ *Tamže*.

¹⁶² *Tamže*, zápis z 31.5. 1935.

¹⁶³ *Tamže*, zápis z 20.2. 1936.

¹⁶⁴ *Tamže*, zápis z 18.4. 1937.

¹⁶⁵ *Tamže*.

O to nemilejšie bolo pre neho prekvapenie, ktoré mu pripravilo prijatie *Žilinskej dohody* 6. októbra 1938 na podklade štátoprávnej koncepcie HSLS publikovanej v denníku *Slovák* z 5. júna 1938. Štefánek si reálne uvedomoval, že otázka autonómie Slovenska v roku 1938 a v čase ohrozenia republiky nemá iba vnútropolitickú, ale aj zahraničnopolitickú dimenziu. Za najväčší problém prípadnej autonómie Slovenska označil kompaktné maďarské osídlenie južného Slovenska, ktoré sa eventuálne mohlo stať nebezpečným precedensom požiadavky autonómie.¹⁶⁶ Rovnako striktnie odmietal legislatívnu formu autonómie: „*Je úplne nemožné, aby boli v jednom štáte dvoje alebo troje zákonodarstvá.*“¹⁶⁷

Štefánek po 6. októbri 1938 vo vzťahu k jeho predchádzajúcim názorom logicky zastával negatívne stanovisko k *Žilinskej dohode*, keď si vo svojom denníku na adresu podpísania *Žilinskej dohody* poznamenal: „...*a ľudová strana s národnými položili revolver na prsia pražskej vlády, na čele ktorej je generál Syrový, vynútili si autonómiu, ktorá je v podstate rozdvojenie čsl. Republiky na dve navzájom nezávislé čiastky.*“¹⁶⁸

Štefánkovi sa v podobe autonómie Slovenska (fakticky federácie asymetrického modelu) na podklade Ľudáckeho návrhu z 5. 6. 1938 naplnila jeho obava zo štátneho dualizmu. Kompetencie slovenskej krajinskej vlády sa mu samozrejme zdali priveľké: „*Môžu robiť, čo chcú. Nikomu, ani zástupcovi prezidenta Syrovému nie sú zodpovední.*“¹⁶⁹ Došlo teda k situácii, ktorej sa najviac obával a ktorú vždy vnímal ako začiatok konca spoločného štátu. V tejto súvislosti je paradoxom, že zahraničnopolitický a vnútropolitický vývoj po 6. októbri 1938 mu fakticky dal za pravdu, čo však na druhej strane dokazuje, že ako sociológ sa pri hodnotení vývoja slovenského nacionalizmu nemýlil.

¹⁶⁶ ŠTEFÁNEK, Anton. Prejav v senáte 8. 4. 1938. In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/stenprot/113schuz/s113003.htm>>

¹⁶⁷ ŠTEFÁNEK, ref. 166.

¹⁶⁸ Ref. 160, zápis z 5. 10. 1938.

¹⁶⁹ *Tamže*, zápis z 8. 10. 1938.

Oscillating Between The Slovak And The Czechoslovak Issues In The Mindset of Anton Štefánek

Anton Štefánek (1877 – 1964) perceived the Slovak issue primarily as one of economy, social situation and culture. Central to his perception of the Slovak issue was the idea of Czechoslovak national unity, which he placed in the position of the pragmatic Slovak political programme. For these reasons he refused the Slovak nationalism based on the Slovak - Czech ethnical and national separation and isolation after 1918. In his approach to the Slovak issue he applied the then modern sociological theories. He considered himself to be, first of all, a Slovak, but his mindset was Czechoslovak. In his understanding the nation was a cultural, rather than biological, entity. He was in favour of administrative decentralization and economical regionalism; however, he strictly rejected legislative autonomy during the entire Interwar period. He perceived the anti-Czech nationalism of the HSĽS (the Slovak People's Party) as xenophobic. He pointed out that even if there had been no economical and social differences between the Slovaks and the Czechs, the anti-Czech sentiments of the Slovak nationalism would have continued. He considered any suggestions that the Slovak nation and the Czechoslovak state might have competing interests as destructive and leading to the dissolution of the Czech-Slovak state. He envisaged the Czechoslovak national unity on the basis of sustaining two official languages – Slovak and Czech. In the paper we point out that for Anton Štefánek the Czechoslovak national unity was not a fiction but that he deemed the Czechoslovak nationalism to be a Slavic, constructive and concentric one.

Keywords: Anton Štefánek (1877 – 1964), Slovak and the Czech issues, Czechoslovak republic, Czechoslovak national unity; Slovak nationalism, autonomy

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

VAŠŠ, Martin. *Oscilácia medzi slovenskou a československou otázkou vo vedomí Antona Štefánka*. In *Štúdie o minulosti Slovenska a sveta*. Historia nova I – 2010 – 2. Bratislava : Stimul, 2011, s. 138-163. [online] Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoI-2010-2.pdf>